

Onderzoeksopzet

1.1 Inleidend¹

Tijdens mijn opleiding tot onderwijzer (afgestudeerd in juni 1990) kreeg ik de kans om kennis te maken met enkele alternatieve scholen. Op de website van de Vlaamse overheid wordt deze groep als volgt omschreven: “*Methodescholen hebben een vernieuwende klaspraktijk. Zij bieden onderwijs aan volgens een bijzondere pedagogische en didactische methode en vertrekken vanuit de leefwereld van het kind. Methodescholen baseren zich op pedagogische ideeën (Dalton, Freinet, Steiner, Montessori, Jenaplan en Decroly) of werken volgens het model van het ErvaringsGericht Onderwijs (EGO)*”.²

Door deze kennismaking was mijn interesse voor een brede benadering van onderwijs gewekt en studeerde ik Pedagogische Wetenschappen aan de Universiteit Gent, met in 1993 een verhandeling over alternatieve scholen, in het bijzonder de overgang tussen basis- en secundair onderwijs. Na twee jaar te hebben gewerkt als coördinator van de leerplanontwikkeling basisonderwijs bij het Onderwijssecretariaat van de Steden en Gemeenten van de Vlaamse Gemeenschap vzw (OVSG), startte ik op 1 oktober 1996 als medewerker van de Pedagogische Begeleidingsdienst Stad Gent met het ondersteunen en begeleiden van de basisscholen. Ik was er onder meer betrokken bij de verdere ontwikkeling van het freinetonderwijs. Op 1 september 2008 ging ik een andere uitdaging aan als inspecteur basisonderwijs bij de Vlaamse overheid.

1. In dit onderzoek kies ik ervoor om enkel de persoon ‘Freinet’ en de ‘Freinetbeweging’ met een hoofdletter te schrijven. Andere samenstellingen met ‘Freinet’ krijgen een kleine letter.

2. <https://www.vlaanderen.be/nl/onderwijs-en-wetenschap/onderwijsaanbod/methodescholen>, geraadpleegd op 3 augustus 2018

Tijdens de twaalf jaar begeleidingswerk was ik actief betrokken bij de uitbreiding van het aantal freinetscholen en de diversifiëring van de schoolpopulatie binnen de freinetscholen te Gent. Ik verdiepte mij in de freinetpedagogiek en ontdekte in de werken van de Franse dorpsonderwijzer Célestin Freinet (1896-1966) dat twee elementen bijzonder belangrijk waren voor de freinetpedagogiek: het pedagogisch materialisme (weten ‘hoe’ de onderwijspraktijk te organiseren) én de onderliggende visie (weten ‘waartoe’ dit onderwijs moet leiden). Zelf stelde ik tijdens mijn professionele loopbaan als pedagogisch begeleider en onderwijsinspecteur vast dat de aanwezigheid van beide niveaus bij leerkrachten niet evident is. Illustratief was mijn verrassing toen ik eind jaren 1990 een brainstorm deed met een schoolteam van een gerenommeerde freinetschool over ‘Freinet’ en daarbij geen visie-elementen terugvond. Daar is de kiem voor dit doctoraatsonderzoek gelegd...

Dit fenomeen blijkt niet nieuw en geen uitzondering te zijn. Freinet vreesde al voor een mechanisch aanwenden van technieken die *“laissent ignorer l’esprit qui doit nécessairement orienter leur usage et leur efficacité”* (Freinet, E.,³ 1974, p. 213). Technieken zoals drukpers, vrije tekst⁴ en schoolcorrespondentie zijn bekend en ‘Freinet’ wordt dan ook vaak geassocieerd met een verzameling aan technieken terwijl deze slechts hun volle betekenis krijgen als ze ingebed zijn in een brede visie die deze technieken ook verenigt: een sociaal rechtvaardige en vreedevolle maatschappij, een onderwijsaanpak gericht op coöperatie, emancipatie en expressie. Boumard (1996, p. 5) vermeldt de gebrekkige voorkennis: *“Freinet est un pédagogue très connu. Peut-être trop, parce que sûrement mal.”* Meer recent geeft Charbrun (2015, p. 22) aan: *“Mais le plus souvent, ces principes seront réduits à des techniques isolées hors d’un système et d’une cohérence pédagogique globale”*. Jacomino & Rouvière (2014) sluiten hierbij aan door de vaak geciteerde Célestin Freinet te noemen als de meest beroemde Franse pedagoog waarvan de ideeën vaak verkeerdelijk gebruikt en gekarikaturiseerd worden.

3. Om de verwarring met haar man Célestin Freinet te vermijden, noteer ik hier het initiaal van de voornaam van Elise.

4. De vrije tekst heeft tot doel de vrije expressie bij kinderen te bevorderen. Het verlangen om te communiceren en zich uit te drukken staat voorop. De schoolcorrespondentie bijvoorbeeld kan motiverend werken.

Freinet ontwikkelde een coherente en meerlagige pedagogiek door een visie op mens en maatschappij, leven en leren te verbinden met een visie op onderwijs én vooral met een concrete praktijk (schooldomein, school- en klasinrichting, technieken/methodieken en materialen/instrumenten). Het belang van een weloverwogen onderwijspraktijk werd door de onderwijzer Freinet sterk beklemtoond, waardoor er sprake is van een materialistische pedagogiek: “*Non, notre méthode n'est pas dans la théorie. Théoriquement, nous n'avons pas découvert grand'chose*” (Freinet, 1938b, p. 246). Daarnaast spreekt men over een ‘freinetgeest’ of een ‘freinetpedagogiek’ om ook de klemtoon te leggen op een aantal grote principes die richting geven aan de klastechnieken. Zo zal een mechanisch aanwenden (verschoolsen) van technieken en instrumenten zonder aandacht voor vrije expressie of creatie zijn doel missen: “*la technique tue l'esprit*” (Freinet, 1963a, p. 2). Wat met ‘vrije expressie’ los van de emancipatorische geest waaruit hij is ontstaan (Freinet, 1965d)? Om dit misverstand te vermijden, stelt Freinet in zijn latere werk voor om het te hebben over “*Pédagogie Freinet*” in plaats van “*Techniques Freinet*”, omdat de technieken verbonden zijn met de geest waarin ze worden aangewend: “*... il y a un esprit, un idéal qui nous unit*” (Freinet, 1963a, p. 4). Deze geest beklemtoont het belang van de leerkracht die een context creëert waarin kinderen goesting krijgen om te werken en waarbij “*les forces créatrices et libératrices*” (Freinet, 1964c, p. 3) van de kinderen worden aangesproken binnen een ondersteunend klimaat van samenwerking, vriendschap en levend en humaan werk. De algemene principes voor zijn universele pedagogiek die richting geven aan elke actie zijn: het ‘proefondervindelijk verkennen’ als onderwijsmethode, de ‘natuurlijke methodes’ als richtinggevend pad en de ‘coöperatieve activiteit’ als initiatie in het sociale leven (Freinet, 1966b).

Freinet maakt ondertussen deel uit van het progressief pedagogisch erfgoed in Vlaanderen. Het freinetonderwijs mag zich verheugen op een toenemende belangstelling. Het aantal freinetscholen is de laatste jaren fel toegenomen. Er zijn momenteel meer dan tachtig freinetscholen in Vlaanderen en het aantal blijft toenemen. Er is een actieve, levendige Freinetbeweging in Vlaanderen die contacten onderhoudt met andere Freinetbewegingen (Nederland, Wallonië, Frankrijk...) wat onder meer aanleiding gaf tot een versmelting met de Freinetbeweging in Nederland. Het Oost-Vlaams Instituut voor Opvoedkundige Wetenschappen (OIOW) organiseert geregeld een meerjarige opleiding voor freinetleerkrachten. Heel wat freinetwerkers wonen tijdens schoolvakanties meerdaagse congressen en vormingsmomenten bij in zowel binnen- als buitenland, georganiseerd

door pedagogische begeleidingsdiensten, de Freinetbeweging in Vlaanderen, de Franse Freinetbeweging (Institut Coopératif de l'École Moderne – ICEM⁵), de internationale Freinetbeweging (Fédération Internationale des Mouvements d'École Moderne, FIMEM⁶). Hoewel het freinetonderwijs in opmars is, ontbreekt echter wetenschappelijk onderzoek naar de implementatie van het gedachtegoed van Freinet in Vlaanderen.

Heel wat experts (Standaert, 2014; Verhaeghe, 2012; Nussbaum, 2011; Hirtt, 2010; De Coster, 2008) zijn van mening dat de invloed van het neoliberale (of vrije-markt)denken ook tastbaar is in het (Vlaamse) onderwijs. Deze denkwijze staat in schril contrast met de revolutionaire, sociaal en maatschappelijk geïnspireerde pedagogiek van Célestin Freinet die een moderne volksschool wou uitbouwen: een school die werkzame materiële condities en organisatievormen uitprobeerde en invoerde ten gunste van de werkende klasse (arbeiders, landbouwers). Binnen dergelijke grote Europese en mondiale tendensen worden freinetleerkrachten, die hun legitimering vinden in het oorspronkelijke gedachtegoed van Freinet en zijn compagnons, en blijvend bouwen aan een 'moderne school', uitgedaagd zichzelf te realiseren. Is er onder druk van het dominante denken over onderwijs sprake van een verdamping of incorporatie van het ideeëngoed van Freinet en zijn medestanders (De Coster, 2008)? Is er sprake van een breuk, een tegenstem, vergelijkbaar met deze van Freinet, en zo ja hoe klinkt die? Welke zijn de gevonden hedendaagse antwoorden op de onderwijskundige en maatschappelijke uitdagingen die freinetleerkrachten ontmoeten?

1.2 De moderne school: Freinet daagt uit...

Célestin Freinet (1896-1966), onderwijzer in het Franse departement Alpes-Maritimes, inspireerde zich aan de Nieuwe-Schoolbeweging (NSB) die opgang maakte vanaf het einde van de 19de eeuw.

5. ICEM werd door Célestin Freinet opgericht in 1947 om de pedagogische militanten te verenigen. De huidige naam is "ICEM-Pédagogie Freinet" (Laboratoire de Recherche Coopérative, 2018).

6. FIMEM werd in 1957 opgericht te Nantes en verenigt een veertigtal Freinetbewegingen overheen de wereld (Laboratoire de Recherche Coopérative, 2018).